

**ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ**

УДК 159.9:656.7.052 (043.3)

ГОРДИНЯ Наталія Дмитрівна

**КОГНІТИВНО-СТИЛЬОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ
ЯК ЧИННИК ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ
УПРАВЛІННЯ ПОВІТРЯНИМ РУХОМ**

Спеціальність 19.00.09
„Психологія діяльності в особливих умовах”

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Харків – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному авіаційному університеті, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент
Петренко Олександр Віталійович,
Національний авіаційний університет,
кафедра авіаційної психології, завідувач.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, доцент,
Осьодло Василь Ілліч,
Національний університет оборони України
ім. Івана Черняхівського,
кафедра суспільних наук, начальник;

кандидат психологічних наук, доцент,
Приходько Дмитро Петрович,
Харківський університет Повітряних Сил
ім. Івана Кожедуба,
кафедра психології та педагогіки, доцент.

Захист відбудеться „21” березня 2014 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.707.02 в Національному університеті цивільного захисту України за адресою: 61023, м. Харків, вул. Чернишевська, 94.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного університету цивільного захисту України за адресою: 61023, м. Харків, вул. Чернишевська, 94.

Автореферат розіслано „20” лютого 2014 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат психологічних наук, доцент

В.Є. Христенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Незважаючи на постійне удосконалення технічних систем управління повітряним рухом (УПР) та поширення новітніх засобів автоматизації, функції фахівця з УПР дедалі більше ускладнюються, а ціна помилки зростає. Від того, наскільки безпомилково, точно та своєчасно протягом встановленої робочої зміни виконує професійні дії авіаційний диспетчер, залежить ефективне функціонування всієї системи організації повітряного руху (ОПР) та безпека авіаційних перевезень.

Управління повітряним рухом є ризиконебезпечною діяльністю, яка характеризується високим рівнем складності завдань обробки інтенсивних потоків візуальної та вербальної інформації, необхідністю прийняття невідкладних рішень в мінливих умовах повітряної ситуації, та виникненням прямих загроз життю великої кількості людей у разі допущення помилок та відхилення від встановлених операціональних стандартів. У зв'язку з цим майбутні фахівці УПР підлягають обов'язковому професійному психологічному відбору. За рівнем вимог до індивідуальних якостей та стану здоров'я вони прирівнюються до льотно-підйомного складу. Після здобуття професійної освіти у вищому навчальному закладі для отримання допуску до управління повітряним рухом майбутні фахівці УПР проходять додаткову практичну підготовку у органах УПР в обсягах, які визначаються індивідуально та забезпечують досягнення необхідного рівня персональної професійної надійності. Незважаючи на це, виключити повністю авіаційні інциденти, пов'язані з небезпечним зближенням повітряних суден, світовій авіаційній спільноті досі не вдається, що змушує запроваджувати додаткові технічні засоби екстреного реагування на небезпечні ситуації та витратити значні кошти на поточну підготовку та моніторинг діяльності диспетчерського складу.

Статистика засвідчує, що саме „людський чинник” є причиною більш ніж 80% всіх авіаційних подій, з яких: внаслідок недостатньої професійної підготовки льотного складу – 49% та з вини авіаційних диспетчерів – 37%. Для пошуку дієвих шляхів підвищення якості диспетчерського складу актуальними є комплексні дослідження, спрямовані на визначення особливостей впливу різноманітних професійно важливих якостей на професійну підготовку і діяльність диспетчерів УПР. У системі цих якостей важливе місце посідають характеристики когнітивної, емоційно-вольової, мотиваційної сфери особистості, втім, на сьогодні процеси технічного переоснащення робочих місць авіаційних диспетчерів на перший план виводять питання щодо уточнення вимог до характеристик їхньої когнітивної сфери.

Врахування когнітивно-стильових характеристик у професійній підготовці майбутніх фахівців УПР при організації навчального процесу, індивідуальній формі навчання та професійному відборі дозволяють звернути увагу на: особливості швидкості і точності прийняття рішення при вирішенні професійних завдань; здатність ефективно приймати альтернативні рішення в умовах дефіциту часу; здатність аналізувати великий обсяг інформації; показники інтелектуальних здібностей; гнучкість мислення. Зазначені

показники характеризують параметри когнітивних стилів: полнезалежність, рефлексивність і гнучкість пізнавального контролю.

Проблематика проявів когнітивних стилів авіаційних диспетчерів залишається практично не вивченою. Одним з важливих питань є визначення особливостей впливу когнітивного стилю на професійну підготовку та професійну діяльність фахівця. В зв'язку з тим, що особливе місце у професійній підготовці майбутніх фахівців УПР займає тренажерна підготовка, на нашу думку, актуальним є визначення впливу індивідуальних когнітивно-стильових характеристик на вирішення складних професійних завдань тренажерної підготовки, які потребують швидкого і своєчасного прийняття альтернативних рішень, гнучкості мисленнєвих дій і здатності аналізувати великий обсяг інформації, системності аналізу інформації та високого рівня автоматизації пізнавальних функцій.

Важливість і актуальність проблеми дослідження, її недостатня наукова розробленість для теорії та практики професійної підготовки майбутніх авіаційних фахівців і визначили вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема проведеного дисертаційного дослідження пов'язана з проблематикою і є складовою частиною науково-дослідної роботи за темою „Психологічні аспекти алгоритмізації сумісної операторської діяльності в авіаційних ергатичних системах” (реєстраційний № 0111U000544), яка виконувалась на кафедрі авіаційної психології Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету. Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою Національного авіаційного університету (протокол №4 від 14.10.2011 р.) й узгоджена на засіданні Ради з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол №9 від 29.11.2011 р.).

Мета дослідження – на основі теоретико-емпіричного дослідження когнітивно-стильових характеристик майбутніх фахівців управління повітряним рухом розробити практичні рекомендації щодо оптимізації процесу їхньої професійної підготовки.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити теоретичний аналіз психологічної і спеціальної літератури з теми дослідження для визначення сучасних підходів дослідження когнітивно-стильових характеристик майбутніх фахівців УПР.

2. Обґрунтувати методичні засади та розробити методика дослідження успішності тренажерної підготовки майбутніх фахівців УПР з урахуванням їх когнітивно-стильових характеристик.

3. Емпірично дослідити особливості впливу когнітивно-стильових характеристик на успішність тренажерної підготовки майбутніх фахівців УПР.

4. Надати рекомендації щодо удосконалення системи професійного психологічного відбору фахівців УПР та індивідуального підходу до процесу тренажерної підготовки.

Об'єкт дослідження – когнітивно-стильові характеристики майбутніх фахівців управління повітряним рухом.

Предмет дослідження – вплив когнітивно-стильових характеристик майбутніх фахівців управління повітряним рухом на успішність їхньої практичної тренажерної підготовки.

Гіпотеза дослідження: опанування практичними навичками безпечного управління повітряним рухом під час тренажерної підготовки та рівень подальшої професійної надійності майбутнього фахівця УПР опосередковуються впливом індивідуальних когнітивно-стильових характеристик особистості.

Для вирішення поставлених задач було використано комплекс **методів дослідження:**

теоретичні – аналіз психологічної, спеціальної літератури з проблеми дослідження, узагальнення позитивного досвіду роботи авіакомпаній, вивчення нормативно-правової бази, програмної документації; вивчення навчального плану підготовки авіадиспетчерів на тренажерах Національного авіаційного університету (НАУ), аналіз тренажерної підготовки, яка здійснюється в Навчально-сертифікаційних центрах аеропортів Бориспіль і Жуляни.

емпіричні – показники успішності роботи на тренажері майбутніх диспетчерів УПР за експертними оцінками викладачів кафедри „Аеронавігаційні системи” НАУ; самозвіти студентів за напрямом „Аеронавігація”; констатуючий експеримент; спостереження, анкетування, бесіда і опитування майбутніх фахівців УПР у НАУ; експертна оцінка на визначення психологічних особливостей професійної підготовки, успішності виконання професійних завдань на тренажері і оцінка когнітивно-стильових й індивідуально-психологічних характеристик майбутніх фахівців УПР; авторська анкета „Особливості професійної підготовки фахівців УПР” для майбутніх авіадиспетчерів УПР, направлена на *визначення*: основних труднощів, які виникають у фахівців УПР, пов’язаних із веденням радіообміну; визначення диспетчерських пунктів (диспетчер круга, підходу, районного центру), робота на яких є найбільш цікавою, і визначення завдань на кожному із диспетчерських пунктів для фахівців УПР, які є найпростішими, а які – найскладнішими; визначення основних труднощів, пов’язаних із засвоєнням нового матеріалу тренажерної підготовки; схильності до прийняття ризикованих рішень; ефективної взаємодії між студентами-авіадиспетчерами, які працюють у одній групі; виконання професійних завдань фахівцями УПР з урахуванням психофізіологічних особливостей (втоми, відволікання, здатності швидко переключати увагу від виконання одного завдання до іншого); особливостей відпрацювання стандартних професійних завдань на тренажері із максимальною інтенсивністю чи відпрацювання аварійних ситуацій; *дослідження когнітивно-стильових характеристик* (методики „Приховані фігури. Модифікація Л.Л. Терстоуна” і „Швидкість виконання малюнків. Модифікація Л.Л. Терстоуна”; методика Дж. Кагана „Порівняння відповідних (схожих) зображень”, тест на ригідність-гнучкість пізнавального контролю „ТОРЗ” Г.В. Залевського); методики на вивчення *індивідуально-психологічних характеристик*: методика на визначення емоційної стійкості ERQ Г.Ю. Айзенка; методика на визначення схильності до ризику і мотивації

досягнення Т. Елерса; „Методика дослідження локалізації контролю особистості” – модифікований опитувальник О. Г. Ксенофонтової.

методи математично-статистичної обробки даних – знаходження середніх величин, процентних співвідношень, стандартного відхилення; кореляційний, дисперсійний і регресійний аналізи. Обробка отриманих даних здійснювалась за допомогою програмного комплексу для прогностичної аналітики SPSS (18 версія).

Методологічною основою дослідження є праці відомих зарубіжних і українських психологів, присвячені вивченню: когнітивних стилів і визначенню їхнього впливу на успішність навчальної діяльності та професійне становлення фахівців (Р. Гарднер, М.С. Єгоров, Л.Л. Жердецька Т.П. Зінченко, Є.П. Ільїн, Д. Каган, Р. Кетелл, Г. Клаус Г. Клейн, В. Колга, Т.В. Корнілова, О.В. Лібін, О.П. Лобанов, С.Д. Максименко, О.Б. Напрасна, Г. Олпорт, А.І. Палей, Г.В. Парамей, Д.Л. Петрович, О.П. Пісоцький, С.О. Печерська, Л.І. Романовська, Н.В. Семічева, О.В. Скориніна Є.Т. Соколова, В.О. Толочек, Г. Уїткін, Р. Фарбі, М.О. Холодна, І.П. Шкуратова та ін.), взаємозв'язку між когнітивно-стильовими характеристиками і емоційною сферою (Д.М. Вордел, Дж. Ройс, І.В. Безменов), психологічним чинникам професійної підготовки фахівців (С.П. Бочарова, М.І. Дьяченко, Н.Д. Завалова, Г.В. Ложкін, Б.Ф. Ломов, В.О. Колосов та ін.), професійної надійності та безпеки польотів (В.Л. Маріщук, О.В. Петренко, В.О. Пономаренко), проблемам професійного відбору, тренажерної та професійної підготовки диспетчерів УПР (В.Є. Адріанова, А.М. Вітряк, Ю.П. Даримов, Г.А. Крижанівський, Р.М. Макаров, С.О. Мельниченко, В.П. Харченко, Ю.В. Чинченко та ін.), професійно-психологічного відбору фахівців, діяльність яких пов'язана з екстремальними умовами (В.І Барко, О.М. Кокун, Л.А. Перелигіна, Є.М. Потапчук, Д.П. Приходько, О.В. Тімченко).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *вперше* обґрунтовано взаємозв'язок процесу практичної тренажерної підготовки майбутніх фахівців УПР з когнітивно-стильовими характеристиками особистості;

– *з'ясовано* вплив когнітивно-стильових характеристик на успішність тренажерної підготовки майбутніх фахівців УПР. Визначено, що домінування таких стильових особливостей як: полenezалежність, рефлексивність, гнучкість пізнавального контролю впливає на ефективність виконання професійних завдань на тренажері та на загальну успішність професійної підготовки майбутніх фахівців УПР;

– *удосконалено* комплекс діагностичних методик, що дало змогу виявити взаємозв'язок між полenezалежністю та індивідуально-психологічними характеристиками: емоційною стійкістю, мотивацією досягнення успіху, інтернальністю;

– *дістало подальшого розвитку* теоретичні положення щодо взаємозв'язку між когнітивно-стильовими характеристиками і професійно важливими якостями майбутніх фахівців УПР, що доповнює сучасні уявлення про сутність професійної підготовки. Встановлено, що показники схильності до ризику, які

характеризують стильову характеристику імпульсивність, є більш вираженими у майбутніх фахівців УПР із середнім рівнем успішності тренажерної підготовки. Високі показники схильності до ризику негативно впливають на успішність виконання професійних завдань тренажерної підготовки майбутніми диспетчерами УПР.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що отримані результати дослідження когнітивно-стильових характеристик майбутніх фахівців УПР впроваджено кафедрою аеронавігаційних систем у курс тренажерної підготовки за напрямом „Аеронавігація” Інституту аеронавігації Національного авіаційного університету (акт про впровадження від 27.09.2013), кафедрою авіаційної психології Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету у навчальні матеріали дисципліни „Інженерна психологія” (акт про впровадження від 09.10.2013) та у систему професійного психологічного відбору фахівців УПР (акт про впровадження від 22.05.2013).

Можливим є застосування індивідуального підходу викладачами-інструкторами при організації практичних занять на процедурних, модульних, комплексних тренажерах, враховуючи стильові особливості і індивідуально-психологічні характеристики майбутніх фахівців УПР. Розроблено рекомендації щодо вдосконалення системи професійного психологічного відбору фахівців УПР та індивідуального підходу до процесу тренажерної підготовки з урахуванням таких стильових типів майбутніх фахівців УПР.

Матеріали дослідження можуть бути використані при викладанні спецкурсів з психології діяльності в особливих умовах, з екстремальної психології, психології праці та інженерної психології.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення і результати дослідження доповідалися і обговорювалися на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях: III Всеукраїнській науково-практичній конференції „Актуальні проблеми психології діяльності в особливих умовах” (Київ, 2008), міжнародних науково-практичних конференціях „Актуальні проблеми психології діяльності в особливих умовах” (Київ, 2009; 2010; 2011), Міжнародній науково-технічній конференції „АВІА-2011” (Київ, 2011), III Всеармійській науково-практичній конференції „Актуальні проблеми становлення особистості професіонала в ризиконебезпечних професіях” (Київ, 2011), Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих учених і студентів „Проблеми навігації і управління рухом” (Київ, 2011), VII-й Міжнародній науково-практичній конференції „Екстремальна та авіаційна психологія у контексті технологічних досягнень інформаційної доби” (Київ, 2012), Міжнародній науково-практичній конференції: „Matters of relevance in economy, law and studies in 2013” (Каунас, Литва – 2013), а також на засіданнях кафедри авіаційної психології Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету, VIII науково-практичній конференції „Авіаційна та екстремальна психологія у контексті сучасних технологічних можливостей людства” (Київ, 2013).

Публікації. Основні теоретичні положення й результати дисертаційного дослідження опубліковані у 17 наукових публікаціях, у тому числі в 7 статтях у наукових фахових виданнях, 3 статтях у міжнародних наукових виданнях, 7 тезах і статтях у збірниках всеукраїнських і міжнародних конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел. Рукопис дисертації містить 274 сторінки (з них 193 сторінки основного тексту). Робота містить 19 таблиць і 16 рисунків. Список використаних джерел налічує 283 найменувань, у тому числі – 43 іноземних.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Вступ містить обґрунтування актуальності проблеми дослідження та обраного напрямку дисертаційної роботи, розкриває її об'єкт і предмет, головну мету та завдання, гіпотезу, методологічні та методичні підходи. Викладено наукову новизну та практичну значущість роботи. Наведено відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження в професійну тренажерну підготовку майбутніх фахівців управління повітряним рухом.

У першому розділі „Когнітивно-стильова детермінація індивідуальної успішності професійної підготовки у ризиконебезпечних операторських професіях” розглянуто теоретичні підходи до вивчення особливостей професійної діяльності фахівців управління повітряним рухом, проаналізована професійна надійність фахівців УПР як актуальна проблема безпеки авіації. Досліджені основні когнітивно-стильові характеристики, обґрунтовано доцільність вивчення індивідуальних стильових характеристик майбутніх фахівців управління повітряним рухом, розроблена теоретична модель передумов успішності професійної підготовки майбутніх фахівців УПР.

У науковій психологічній літературі існує значна кількість підходів до вивчення поняття „когнітивні стилі”. Узагальнюючи основні визначення, можна зазначити, що когнітивні стилі – це відносно стійкі пізнавальні стратегії, які відображаються в індивідуальному сприйнятті та обробці інформації, а також в її структуризації, оцінюванні та контролі (М. Аллахвердов, О.М. Баранов, Д. Броверман, Р. Гарднер, Т.П. Зінченко, Є.П. Ільїн, Г. Клаус, Т.В. Корнілова, В.О. Лібіна, О.М. Мітіна, Г.В. Парамей, Д.Л. Петрович, М.В. Прохорова, М.В. Смірнов, Є.Т. Соколова, О.В. Соловійов, Г. Уїткін, Р. Фарбі, М.О. Холодна, І.П. Шкуратова та інших сучасних дослідників).

Активне вивчення цієї наукової проблеми прослідковується і серед українських психологів: Л.Л. Жердецької, Г.В. Куценка, С.Д. Максименка, О.Б. Напрасної, І.Д. Пасічника, О.П. Пісоцького, А.А. Студенікіна. Сучасними науковцями було досліджено та узагальнено окремі когнітивно-стильові характеристики та з'ясовано їх вплив на успішність навчання школярів, студентів; взаємозв'язок когнітивних стилів із особливостями соціальної перцепції та їх проявів у комунікативній діяльності особистості; зв'язок когнітивно-стильової організації особистості з індивідуально-психологічними характеристиками; вплив стильових особливостей на становлення фахівця та на

розвиток його інтелектуального потенціалу.

Здійснений аналіз наукових праць дозволив проаналізувати, що дисертаційне дослідження радянського психолога Р. Фарбі є одним із небагатьох наукових робіт, присвячених вивченню впливу полenezалежності – полenezалежності на виконання професійних дій штурманів і пілотів. При дослідженні наукових праць радянських та українських науковців нами було встановлено, що недостатньо дослідженими є такі когнітивно-стильові характеристики як: імпульсивність – рефлексивність, ригідність – гнучкість пізнавального контролю, вузькість – широта діапазону еквіваленту та визначення їхнього впливу на професійну підготовку диспетчерів УПР та інших авіаційних фахівців.

Нами було з'ясовано, що необхідність вивчення сталих когнітивних відмінностей майбутніх диспетчерів УПР обумовлена тим, що залежно від когнітивного стилю індивіда відмінними є умови, за яких він досягає найвищої продуктивності. Таким чином, врахування індивідуальних параметрів когнітивних стилів дозволить більш детально проаналізувати помилки, яких припускаються майбутні диспетчери УПР у професійній підготовці. Особливо важливим це є у зв'язку із тим, що виконання професійних завдань авіаційним диспетчером часто супроводжується дефіцитом часу, високим почуттям відповідальності та емоційною напругою.

Доведено, що основними когнітивно-стильовими характеристиками, які впливають на успішність професійної тренажерної підготовки, а в подальшому і на професійну діяльність майбутніх фахівців УПР, є: полenezалежність, рефлексивність, гнучкий пізнавальний контроль.

Визначено, що успішність тренажерної підготовки – це досягнення необхідного рівня сформованості практичних умінь та навичок безпечного управління повітряного руху згідно освітньо-кваліфікаційної характеристики фахівців УПР.

Важливим при дослідженні когнітивно-стильових характеристик є аналіз основних ознак, які характеризують як когнітивні стилі, так і професійно важливі якості фахівців, такі як: швидкість і точність виконання професійних завдань, схильність до ризику, здатність аналізувати великий обсяг інформації, гнучкість мислення. Зазначені характеристики впливають на успішність виконання професійних завдань і на професійну підготовку і діяльність фахівців операторського профілю.

На основі проведеного теоретичного аналізу нами була запропонована теоретична модель прогнозування успішності професійної підготовки майбутніх фахівців УПР. Ми врахували такі складові цієї моделі як: успішність професійної підготовки з визначенням мотиваційного, когнітивного, операційно-діяльнісного, емоційно-вольового компонентів, сформованості професійно важливих якостей майбутніх фахівців УПР; успішність виконання практичних завдань на тренажері; когнітивно-стильові характеристики майбутніх фахівців УПР (полenezалежність, рефлексивність, гнучкість пізнавального контролю); практичне і оперативне мислення; професійно важливі якості майбутніх фахівців УПР.

Таким чином, нами було встановлено, що сучасний стан наукових досліджень, присвячених вивченню когнітивно-стильових характеристик та визначення їхнього впливу на професійну підготовку фахівців, потребує поглибленого вивчення, розширення та конкретизації знань у визначеній науковій галузі.

У другому розділі „Емпіричне дослідження впливу когнітивно-стильових характеристик на успішність тренажерної підготовки майбутніх фахівців управління повітряним рухом” визначено етапи емпіричного дослідження, обґрунтовано критерії і показники впливу когнітивно-стильових характеристик на успішність тренажерної підготовки майбутніх фахівців управління повітряним рухом, визначено методики дослідження когнітивно-стильових і індивідуально-психологічних характеристик, а також розроблені анкети для оцінювання професійних завдань на тренажері майбутніми фахівцями управління повітряним рухом і визначення основних труднощів тренажерної підготовки на різних етапах професійної підготовки.

Емпіричне дослідження передбачало три етапи дослідження.

На першому етапі дослідження нами був здійснений аналіз результатів тренажерної підготовки майбутніх фахівців УПР за допомогою методу експертної оцінки. Експертами кафедри „Аеронавігаційні системи” Національного авіаційного університету було оцінено успішність виконання майбутніми диспетчерами таких завдань на тренажері як: дотримання правил ведення радіозв'язку та фразеології радіообміну, взаємодія з суміжними диспетчерськими пунктами та службами аеропорту, ведення процедурного (планового) контролю, ведення радіолокаційного контролю, оперативність та правильність прийняття рішень, дотримання безпеки польотів при УПР, дії при УПР в особливих умовах польоту, дії при УПР в аварійних ситуаціях, виконання пультових операцій при УПР.

Оцінювання успішності виконання завдань тренажерної підготовки за допомогою експертів дозволило нам визначити групи майбутніх фахівців УПР із високим, середнім і низьким рівнем успішності. Загальна вибірка складалась із 103 майбутніх фахівців УПР. Це студенти-авіадиспетчери напряму „Аеронавігація” Національного авіаційного університету 3, 4, 5 курсів. У емпіричному дослідженні приймали участь 8 груп (3 групи 3 курсу, 3 групи 4 курсу, 2 групи 5 курсу). Емпіричне дослідження проводилося в період з вересня 2011 р. по лютий 2012 р. Вік респондентів 19-22 роки.

Під час дослідження нами була розроблена анкета „Особливості професійної підготовки фахівців УПР”, яка дозволила провести опитування майбутніх диспетчерів УПР та з'ясувати для врахування у нашому дослідженні: основні труднощі, які виникають у фахівців УПР у процесі ведення радіообміну; ставлення до виконання професійних завдань на різних диспетчерських пунктах (диспетчер круга, підходу, районного центру) та суб'єктивну оцінку рівня їх складності; труднощі із засвоєння нового матеріалу тренажерної підготовки; рівень схильності приймати ризиковані рішення; ефективність взаємодії між студентами-авіадиспетчерами, які працюють у складі однієї групи; особливості виконання професійних завдань фахівцями

УПР з урахуванням психофізіологічних чинників (вдома, відволікання, здатність швидко переключати увагу від виконання одного завдання до іншого); особливості інтенсивного відпрацювання на тренажері стандартних та аварійних професійних завдань; рівень задоволеності обраною спеціальністю та усвідомлення себе як професіонала, а також прагнення до удосконалення професійних знань, навичок і вмінь.

Другий етап дослідження спрямований на визначення полезалежності – полenezалежності, імпульсивності – рефлексивності, ригідності – гнучкості пізнавального контролю майбутніх фахівців управління повітряним рухом. Нами були застосовані 4 методики на визначення когнітивно-стильових характеристик: „Приховані фігури” і „Швидкість виконання малюнків” модифікація Л.Л. Терстоуна, методика Дж. Кагана „Порівняння відповідних (схожих) зображень”, методика „ТОРЗ” Г.В. Залевського.

Проведення кореляційного аналізу і дані, отримані на цьому етапі, дозволи нам визначити взаємозв’язок між окремими параметрами когнітивних стилів і визначити вплив окремих когнітивно-стильових характеристик на успішність виконання професійних завдань на тренажері майбутніми фахівцями УПР.

Третій етап дослідження був присвячений вивченню індивідуально-психологічних характеристик майбутніх фахівців УПР.

Для дослідження сформованості професійно-важливих якостей, когнітивно-стильових характеристик, успішності виконання професійних завдань майбутніми авіадиспетчерами на тренажері нами був застосований метод експертної оцінки.

Нами була розроблена анкета для визначення індивідуально-психологічних і професійно важливих якостей фахівців УПР. До переліку цих якостей були включені такі: емоційна стійкість; чітка і зрозуміла мова, розвинена інтуїція, здатність тривалий час зосереджуватися на об’єкті діяльності; здатність швидко переключати увагу з одного об’єкта на інший; здатність швидко запам’ятовувати і утримувати необхідну інформацію для вирішення поставлених завдань; здатність ефективно приймати альтернативні рішення за умов дефіциту часу; швидкість і точність виконання професійних завдань; практичне мислення. А також психологічних характеристик, які визначають показники когнітивно-стильових характеристик: визначення гнучкості мислення, показники швидкості і точності виконання професійних завдань на тренажері й схильність до прийняття ризикованих рішень, високі показники інтелектуальних здібностей і здатність аналізувати великий обсяг інформації. Також на даному етапі емпіричного дослідження нами були відібрані методики на визначення індивідуально-психологічних характеристик майбутніх фахівців УПР.

Нами були обґрунтовані когнітивні характеристики і показники та прояви психологічних особливостей майбутніх фахівців УПР. Було визначено, що на успішність професійної підготовки майбутніх фахівців УПР впливають такі показники і прояви психологічних особливостей як: – *мотиваційний компонент* (передбачає формування професійної мотивації майбутніх фахівців УПР, а

також мотив вибору професії авіаційного диспетчера; задоволеність обраною спеціальністю та усвідомлення себе як професіонала; прагнення досягти успіху у діяльності);

– *когнітивний компонент* (передбачає оволодіння високим рівнем професійних знань за спеціальністю «аеронавігація»; успішність виконання практичних завдань на тренажері);

– *операційно-діяльнісний компонент* (передбачає оволодіння знаннями, уміннями, навичками, які є необхідними для вирішення професійних завдань; досягнення високого рівня професійної компетентності фахівця під час практичної підготовки, здатність приймати альтернативні рішення за умов дефіциту часу);

– *емоційно-вольовий компонент* (високий рівень емоційної стійкості, свідомо регуляція поведінки, відпрацювання стандартних професійних завдань на тренажері із максимальною інтенсивністю, відпрацювання нестандартних і аварійних ситуацій на тренажері);

– *професійно важливі якості майбутніх фахівців УПР* (здатність тривалий час зосереджуватися на об'єкті діяльності; здатність швидко переключати увагу з одного об'єкта на інший; здатність швидко запам'ятовувати і утримувати необхідну інформацію для вирішення поставлених завдань; здатність аналізувати великий обсяг інформації та ін.).

Врахування таких когнітивно-стильових характеристик як *поленезалежність, рефлексивність, гнучкість пізнавального контролю* дозволило визначити такі показники: здатність аналізувати великий обсяг інформації, високі показники інтелектуальних здібностей, швидке прийняття своєчасних альтернативних рішень, гнучкість, лабільність, креативність мислення, мимовільність і довільність регуляції пізнавальної активності.

До визначених когнітивних характеристик і показників психологічних особливостей успішності практичної тренажерної підготовки майбутніх фахівців УПР нами були також враховані такі критерії: успішність виконання завдань тренажерної підготовки, практичне і оперативне мислення, локус контролю. Підбір психодіагностичного інструментарію здійснювався відповідно до предмета і завдань дослідження, що дало змогу комплексно дослідити особливості когнітивно-стильових характеристик як чинника підготовки майбутніх фахівців управління повітряним рухом.

У третьому розділі „Аналіз особливостей взаємозв'язку когнітивно-стильових характеристик і успішності тренажерної підготовки фахівців управління повітряним рухом” проаналізовані психологічні характеристики тренажерної підготовки майбутніх фахівців управління повітряним рухом. Було визначено основні труднощі тренажерної підготовки майбутніх фахівців УПР.

Нами було з'ясовано, що швидкість прийняття альтернативних рішень при УПР має найвищий показник серед основних труднощів, які майбутні фахівці УПР виділили у веденні радіообміну. Також найскладнішим для авіадиспетчерів залишається прийняття рішень при інтенсивному повітряному русі, конфліктних і аварійних ситуаціях, несправність технічного обладнання та використання нестандартної англійської фразеології (рис. 1).

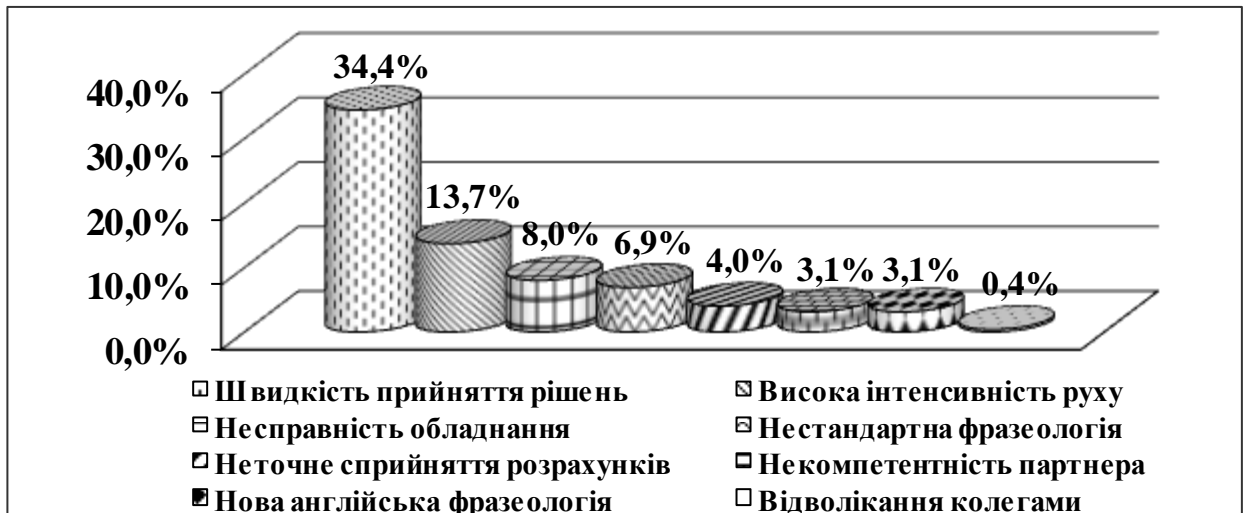

Рис. 1. Показники основних труднощів при виконанні професійних завдань тренажерної підготовки майбутніми фахівцями УПР

Тому дослідження когнітивно-стильових характеристик імпульсивність-рефлексивність, які визначають особливості прийняття швидких і правильних рішень фахівцями операторського профілю, відіграє важливе значення в успішності виконання професійних завдань на тренажері, а в подальшому – і у професійній діяльності.

Нами було обґрунтовано, що полenezалежність впливає на здатність фахівця ефективно і самостійно приймати рішення, а також дозволяє визначити ступінь орієнтації на власний досвід і знання індивіда. Було встановлено кореляційні зв'язки між успішністю виконання професійних завдань на тренажері та показниками полenezалежності за методикою „Приховані фігури. Модифікація Л.Л. Терстоуна” ($\rho=0,370^{**}$) на рівні значущості ($\text{sig}=0,001$). Полenezалежні фахівці є більш успішнішими при виконанні практичних завдань на тренажерах: вони здатні аналізувати великий обсяг інформації, беручи до уваги всі деталі. А полenezалежні фахівці є менш успішними при вирішенні таких завдань тренажерної підготовки: дії при управлінні повітряним рухом в особливих умовах польоту, відпрацюванні завдань із максимальною швидкістю (рис. 2).

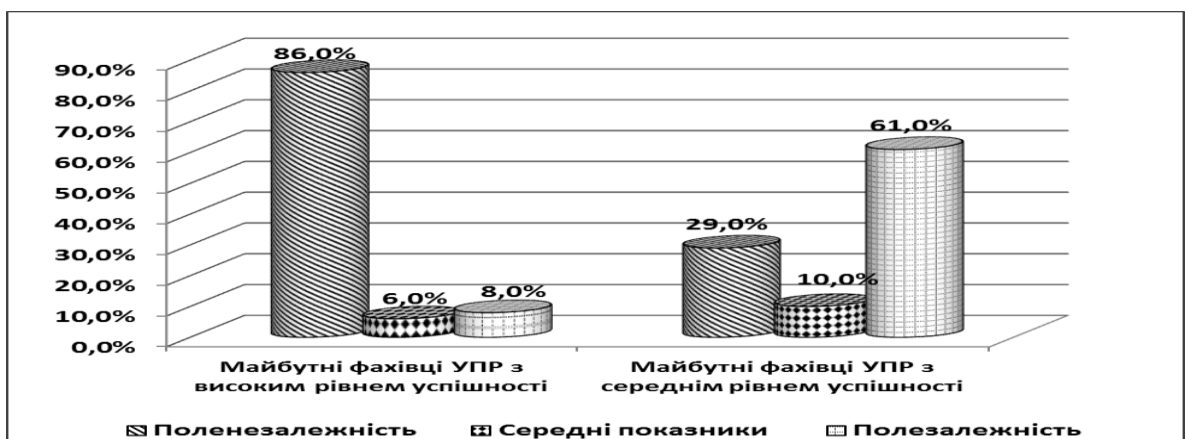

Рис. 2. Аналіз показників прояву полenezалежності-полenezалежності у

майбутніх фахівців УПР з різним рівнем успішності тренажерної підготовки

Нами було встановлено, що серед майбутніх фахівців УПР з високим рівнем успішності тренажерної підготовки відсоток респондентів, які характеризуються показниками точності і швидкості, є вищим удвічі. Так, 44,6% майбутніх фахівців УПР, які мають високі показники успішності тренажерної підготовки (група 1), є швидкими і точними. І лише 20,4 % респондентів із середнім рівнем успішності тренажерної підготовки (група 2) є швидкими і точними. Сума повільних і точних респондентів у відсотковому співвідношенні у двох групах становить 12,5 % (рис. 3). Отримані результати дослідження дозволили визначити те, що рефлексивні фахівці управління повітряним рухом більш ефективно виконують задачі на часове розрізнення і визначення сигналів, порівняно із імпульсивними.

Оцінювання, проведене експертами, також дозволило підтвердити те, що схильність до ризику є вищою у майбутніх фахівців УПР з більш низьким рівнем успішності тренажерної підготовки. Нами було встановлено, що майбутні фахівці УПР з високими показниками схильності до ризику, що також характеризують параметр когнітивного стилю – імпульсивність, є менш успішними у вирішенні задач тренажерної підготовки, таких як: дії при УПР в особливих умовах польоту, а також мають труднощі у вирішенні задач тренажерної підготовки, пов'язаних із високою інтенсивністю повітряного руху, і прийняття рішень під час аварійних ситуацій.

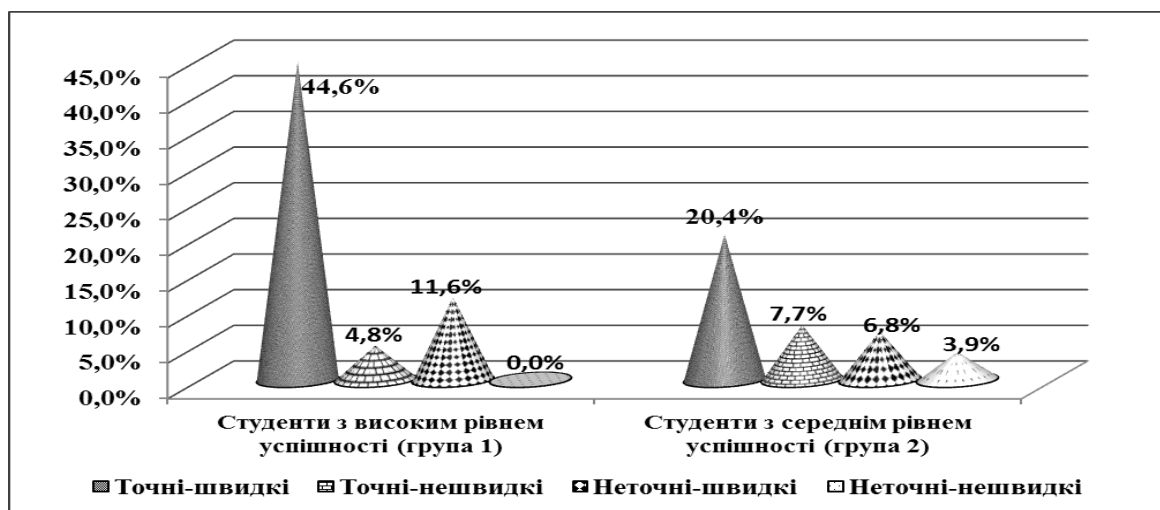

Рис. 3. Показники імпульсивності-рефлексивності у майбутніх фахівців УПР із різним рівнем успішності тренажерної підготовки

Ми з'ясували, що між показниками гнучкості мислення (за експертними даними) і показниками прояву ригідності за методикою „ТОРЗ” Г.В. Залевського у майбутніх фахівців УПР існують обернені кореляційні зв'язки між: показниками гнучкості мислення і шкалою „симптомокомплекс ригідності” (-0,205*) на рівні значимості (sig=0,038); показниками гнучкості мислення і шкалою „установочна ригідність” (-0,233*) на рівні значимості (sig=0,018); показниками гнучкості мислення і шкалою „ригідність як стан”

(-0,213*) на рівні значимості (sig=0,032). Проявом високих і дуже високих показників ригідності пізнавального контролю у майбутніх фахівців УПР є нездатність пристосовуватися до нових умов; невміння самостійно і швидко приймати ефективні рішення в умовах інтенсивного руху повітряних суден, при вирішенні проблемних задач в умовах дефіциту часу, різноманітних конфліктних ситуаціях, в екстремальних умовах діяльності.

За допомогою кореляційного аналізу нами було встановлено, що успішність тренажерної підготовки корелює із такими професійно важливими якостями майбутніх фахівців УПР як: емоційна стійкість (0,477**) на рівні значущості (sig=0,001); точність виконання професійних завдань (0,558**) на рівні значущості (sig=0,001); швидкість виконання професійних завдань (0,513**) на рівні значущості (sig=0,001); гнучкість мислення (0,478**) на рівні значущості (sig=0,001); здатність аналізувати великий обсяг інформації (0,555**) на рівні значущості (sig=0,001); високі показники інтелектуальних здібностей (0,530**) на рівні значущості (sig=0,001); здатність тривалий час зосереджуватися на об'єкті діяльності (0,531**) на рівні значущості (sig=0,001); здатність швидко переключати увагу з одного об'єкта на інший (0,447**) на рівні значущості (sig=0,001); здатність швидко запам'ятовувати і утримувати необхідну інформацію для вирішення поставлених завдань (0,506**) на рівні значущості (sig=0,001); практичне мислення (0,438**) на рівні значущості (sig=0,001) здатність ефективно приймати альтернативні рішення за умов дефіциту часу (0,448**) на рівні значущості (sig=0,001).

Проведений кореляційний і дисперсійний аналіз у дослідженні когнітивно-стильових характеристик: полenezалежність, рефлексивність, гнучкість пізнавального контролю і індивідуально-психологічних характеристик: емоційної стійкості, схильності до ризику, мотивації досягнення успіху, інтернальності дозволив зробити висновок, що досліджувані нами психологічні характеристики суттєво відрізняються у майбутніх фахівців УПР з різним рівнем успішності тренажерної підготовки.

Проведена нами множинна лінійна регресія дозволила виявити наявність прямого зв'язку між кореляційними показниками: полenezалежності, рефлексивності, гнучкості пізнавального контролю, інтернальності, здатності аналізувати великий обсяг інформації, високого рівня інтелектуальних здібностей та тренажерної підготовки. За допомогою регресійного аналізу було виявлено, що зміна показників успішності тренажерної підготовки (залежна змінна) залежить від зміни таких показників як: полenezалежність, високі показники інтелектуальних здібностей, інтернальність, здатність аналізувати великий обсяг інформації (незалежні змінні) у майбутніх фахівців УПР.

ВИСНОВКИ

У дисертації вперше досліджено когнітивно-стильові характеристики майбутніх фахівців УПР з позицій впливу на успішність практичної, а саме тренажерної підготовки, що представляє цінність як з точки зору вдосконалення системи цієї підготовки та реалізації індивідуального підходу,

так і з точки зору змісту заходів професійного психологічного відбору. Сукупність отриманих теоретичних та емпіричних результатів дозволяє зробити такі висновки:

1. За результатами теоретичного аналізу з'ясовано, що когнітивні стилі – це відносно стійкі пізнавальні стратегії, які відображаються в індивідуальному сприйнятті та обробці інформації, а також в її структуризації, оцінюванні та контролі. Аналіз сучасних підходів дослідження когнітивно-стильових характеристик у багатьох наукових школах дозволив розширити наукові знання не тільки щодо закономірностей пізнавальної діяльності особистості, а й поглибити розуміння проявів індивідуальних відмінностей між людьми у способах пізнання навколишньої дійсності.

Встановлено, що не дослідженими залишаються когнітивно-стильові характеристики майбутніх фахівців операторського профілю. На цей час відкритими залишаються проблемні питання: впливу параметрів когнітивних стилів на професійну підготовку майбутнього фахівця УПР; наскільки ефективною є суб'єкт-суб'єктна взаємодія майбутнього диспетчера та майбутнього пілота з різними когнітивно-стильовими характеристиками; розробка методичних рекомендацій щодо врахування когнітивно-стильових характеристик для майбутніх фахівців УПР при виконанні ними практичних завдань на тренажері; врахування різних когнітивно-стильових характеристик для ефективної взаємодії диспетчерів суміжних диспетчерських пунктів.

2. Обґрунтовано методика дослідження успішності тренажерної підготовки майбутніх фахівців УПР, що дало змогу дослідити: здатність ефективно виконувати практичні завдання тренажерної підготовки; рівень сформованості професійних знань, умінь і навичок; особливості когнітивно-стильових характеристик: полenezалежність, рефлексивність, гнучкість пізнавального контролю; індивідуально-психологічні характеристики: емоційну стійкість, інтернальність, мотивацію досягнення успіху; особливості практичного і оперативного мислення; сформованість професійно важливих якостей фахівців.

Визначено, що важливим при дослідженні когнітивно-стильових характеристик є аналіз основних ознак, які характеризують як когнітивні стилі, так і професійно важливі якості фахівців, такі як: швидкість і точність виконання професійних завдань, схильність до ризику, здатність аналізувати великий обсяг інформації, гнучкість мислення. Зазначені характеристики впливають на успішність виконання професійних завдань і на професійну підготовку і діяльність фахівців операторського профілю.

3. Встановлено, що полenezалежні фахівці УПР є більш успішними при виконанні практичних завдань на тренажерах: вони здатні аналізувати великий обсяг інформації, беручи до уваги всі деталі. А полenezалежні фахівці, навпаки, є більш пасивними, повільно аналізують сприйняту інформацію і приймають рішення та з обережністю висувають гіпотези. Такі фахівці є менш успішними при вирішенні таких завдань тренажерної підготовки як: дії при управлінні повітряним рухом в особливих умовах польоту, дії при управлінні повітряним рухом в аварійних ситуаціях, відпрацюванні завдань із максимальною

швидкістю. Тому полenezалежність є однією з найбільш важливих когнітивних характеристик для майбутніх фахівців УПР, яка впливає на успішність професійної підготовки і подальшу професійну діяльність.

Визначено, що рефлексивні фахівці управління повітряним рухом більш ефективно виконують задачі на часове розрізнення і визначення сигналів, порівняно з імпульсивними. Така особливість пов'язана з більш ефективним використанням систематичного попереднього аналізу сенсорної інформації і з актуалізацією більш адекватних установок операційного рівня. Найбільша відмінність між імпульсивними і рефлексивними майбутніми фахівцями УПР простежується при вирішенні завдань тренажерної підготовки з максимальною інтенсивністю і при вирішенні аварійних ситуацій.

Доведено, що у зв'язку з тим, що фахівці УПР постійно працюють з зображеннями на моніторах, де відображається повітряна обстановка, метеообстановка та різноманітні непередбачувані ситуації, пріоритетним завданням під час роботи диспетчера є здатність ефективно розрізнити сенсорну інформацію і прийняття швидких і правильних рішень.

Визначено на основі отриманих даних за психологічними методиками і методом експертної оцінки, що серед майбутніх фахівців УПР, які мають високі показники успішності тренажерної підготовки, відсоток респондентів, які не є схильними до прийняття ризикованих рішень, є значно вищим у порівнянні із студентами-авіадиспетчерами, які мають середні показники успішності тренажерної підготовки. Також оцінювання, проведене експертами на визначення когнітивно-стильових характеристик і індивідуально-психологічних характеристик майбутніх фахівців УПР, дозволило підтвердити те, що схильність до ризику є вищою у майбутніх фахівців УПР з більш низьким рівнем успішності тренажерної підготовки.

З'ясовано, що дослідження гнучкості пізнавального контролю у фахівців операторського профілю дозволяє визначити їх здатність до оперування сприйнятої інформації, гнучкості мисленнєвих процесів, здатності до структуризації інформації, а також особливостей її узагальнення і прийняття альтернативних рішень у професійній підготовці і подальшій діяльності. Було встановлено, що чим вищими є показники успішності виконання тренажерних завдань майбутніми фахівцями УПР, тим нижчим у майбутніх фахівців УПР є прояв середнього і високого рівнів ригідності і вищими є показники гнучкості мислення. Проявом високих і дуже високих показників ригідності пізнавального контролю у майбутніх фахівців УПР є нездатність пристосовуватися до нових умов; нездатність змінювати свої погляди і переконання у професійній діяльності; невміння самостійно і швидко приймати ефективні рішення в умовах інтенсивного руху повітряних суден, при вирішенні проблемних задач в умовах дефіциту часу, різноманітних конфліктних ситуаціях, в екстремальних умовах діяльності.

4. Доведено, що когнітивно-стильові характеристики впливають на успішність тренажерної підготовки. Тому необхідним є врахування стильових особливостей майбутніх фахівців операторського профілю при професійному відборі. Можливим є застосування індивідуального підходу викладачами-

інструкторами при організації практичних завдань на процедурних, модульних, комплексних тренажерах, враховуючи стильові особливості і індивідуально-психологічні характеристики майбутніх фахівців УПР.

Встановлено, що уточнені наукові результати доцільно використовувати при професійному відборі, враховуючи такі стильові типи майбутніх фахівців УПР як: полenezалежно-імпульсивно-гнучкий; полenezалежно-імпульсивно-ригідний; полenezалежно-рефлексивно-гнучкий; полenezалежно-рефлексивно-ригідний; полenezалежно-рефлексивно-гнучкий; полenezалежно-імпульсивно-гнучкий; полenezалежно-імпульсивно-ригідний, полenezалежно-рефлексивно-ригідний.

Визначено, що найбільш успішними у вирішенні професійних завдань тренажерної підготовки є полenezалежно-рефлексивно-гнучкі майбутні фахівці УПР, а полenezалежно-імпульсивно-ригідні демонструють найгірші результати успішності виконання професійних завдань на тренажері. Особливо гостро ця відмінність проявляється у вирішенні завдань при розведенні повітряних суден із максимальною інтенсивністю повітряного руху і при вирішенні аварійних ситуацій, тому доцільним при підготовці таких фахівців УПР є врахування індивідуальних особливостей когнітивно-стильових характеристик.

Перспективними напрямками подальших досліджень є: визначення впливу когнітивно-стильових характеристик на успішність професійної діяльності фахівців УПР на різних етапах їх професійного становлення; виявлення залежностей між когнітивно-стильовими і індивідуально-психологічними характеристиками; визначення впливу когнітивно-стильових характеристик на особливості ефективної суб'єкт-суб'єктної взаємодії фахівців УПР і членів екіпажу повітряного судна у професійній діяльності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Гординя Н. Д. Вплив індивідуального когнітивного стилю на успішність підготовки та професійної діяльності авіадиспетчерів / Н. Д. Гординя // Вісник післядипломної освіти : зб. наук. пр. / Ун-т менедж. освіти НАПН України ; редкол.: О. Л. Ануфрієва [та ін.] ; голов. ред. В. В. Олійник. – К., 2010. – Вип. 1 (14), ч. 2 : Психологія. – С. 111–121.

2. Гординя Н. Д. Психологічні аспекти професійної діяльності диспетчерів з управління повітряним рухом / Н. Д. Гординя // Вісник Національного університету оборони України : зб. наук. пр. – К. : НУОУ, 2011. – Вип. 1 (20). – С. 134–139.

3. Гординя Н. Д. Психологічні складові успішності тренажерної підготовки майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом / Н. Д. Гординя // Вища освіта України. – Дод. 2 до № 3, т. VII (32), тематичний вип. „Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. – 2011. – С. 67–75.

4. Гординя Н. Д. Когнітивні стилі: поняття, сутність і основні характеристики / Н. Д. Гординя // Гуманітарний вісник ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”. – Дод. 1 до вип. 27, т. ІХ (42), тематичний вип. „Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. – К. : Гнозис, 2012. – С. 120–129.

5. Гординя Н. Д. Роль полезалежності-полenezалежності у професійній підготовці майбутніх фахівців управління повітряним рухом / Н. Д. Гординя // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка. – К. : НАУ, 2012. – Т. Х, вип. 21. – С. 42–51.

6. Гординя Н. Д. Аналіз проблеми когнітивних стилів у наукових дослідженнях / Н. Д. Гординя // Вісник Національного університету оборони України : зб. наук. пр. – К. : НУОУ, 2012. – Вип. 1 (26). – С. 159–163.

7. Гординя Н. Д. Обґрунтування критеріїв і показників впливу когнітивно-стильових характеристик на успішність роботи на тренажері майбутніх фахівців управління повітряним рухом / Н. Д. Гординя // Вісник Національного університету оборони України : зб. наук. пр. – К. : НУОУ, 2013. – Вип. 5 (36). – С. 189–194.

Статті у міжнародних виданнях

8. Гординя Н. Д. Влияние полезависимости-полenezависимости, импульсивности-рефлексивности и ригидности-гибкости познавательного контроля у будущих специалистов управления воздушным движением / Н. Д. Гординя // Вестник Удмуртского университета. Сер. 3: Философия. Социология. Психология. Педагогика. – 2013. – Вып. 3. – С. 42–49. – Режим доступа : http://vestnik.udsu.ru/2013/2013-033/vuu_13_033_07.pdf.

9. Гординя Н. Д. Исследование ригидности-гибкости познавательного контроля и импульсивности-рефлексивности у студентов-авиадиспетчеров / Н. Д. Гординя // Молодой ученый : ежемесячный науч. журн. – 2013. – № 5 (52). – С. 634–638. – Режим доступа : <http://www.moluch.ru/archive/52/6938/>.

10. Гординя Н. Д. Особенности проявления ригидности-гибкости познавательного контроля и импульсивности-рефлексивности у специалистов операторського профіля / Н. Д. Гординя // Collection of Scientific Articles. International Scientific Practical Conference : Matters of relevance in economy, law and studies in 2013 / Kauno kolegija. – Kaunas, 2013. – Nr. 1. – P. 45–47.

Опубліковані праці апробаційного характеру

11. Гординя Н. Д. Дослідження стильових особливостей пізнавальної діяльності членів екіпажу повітряного судна / Н. Д. Гординя // Тези доп. ІV Міжнар. наук.-практ. конф. [„Актуальні проблеми психології діяльності в особливих умовах”], (Київ, 14–15 квіт. 2009 р.) / [за заг. ред.: О. В. Петренка, О. М. Ічанської] ; М-во освіти і науки України, Нац. авіаційний ун-т. – К. : Вид-во Нац. авіаційного ун-ту „НАУ-друк”, 2009. – С. 24–27.

12. Гординя Н. Д. Параметри когнітивних стилів та їх роль у професійній

підготовці студентів за напрямом „аеронавігація” / Н. Д. Гординя // Тези доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. [„Актуальні проблеми психології діяльності в особливих умовах”] / [за заг. ред.: О. В. Петренка, О. М. Ічанської] ; М-во освіти і науки України, Нац. авіаційний ун-т. – К. : Нац. авіаційного ун-т, 2010. – С. 15–18.

13. Гординя Н. Д. Психологічна проблематика дослідження когнітивних стилів у професійній підготовці майбутніх авіадиспетчерів / Н. Д. Гординя // Тези доп. VI Всеукр. наук.-практ. конф. [„Актуальні проблеми психології діяльності в особливих умовах”] / [за заг. ред. О. В. Петренка]. – К. : Нац. авіаційний ун-т, 2011. – С. 11–14.

14. Гординя Н. Д. Дослідження імпульсивності-рефлексивності у студентів напряму „Аеронавігація” / Н. Д. Гординя // Проблеми навігації управління рухом : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених і студ. [„Проблеми навігації управління рухом”], (Київ, 21–22 листоп. 2011 р.) / [редкол.: М. С. Кулик та ін.]. – К. : Нац. авіаційний ун-т, 2011. – С. 65.

15. Гординя Н. Д. Психологічні особливості професійної підготовки майбутніх диспетчерів з управління повітряним рухом / Н. Д. Гординя // Тези доп. Третьої Всеармійської наук.-практ. конф. [„Актуальні проблеми становлення особистості професіонала в ризиконебезпечних професіях”] / М-во оборони України, Нац. ун-т оборони України. – К. : НУОУ, 2011. – С. 59–61.

16. Гординя Н. Д. Роль параметрів когнітивних стилів: „полезалежність – полenezалежність” та „ригідність – гнучкість” у професійній підготовці студентів за напрямом „Аеронавігація” / Н. Д. Гординя // Матеріали X міжнар. наук.-техн. конф. [„АВІА-2011”], (Київ, 19–21 квіт. 2001 р.). – К. : Нац. авіаційний ун-т, 2011. – Т. 4. – С. 36.20–36.23.

17. Гординя Н. Д. Вплив полезалежності-полenezалежності на успішність тренажерної підготовки студентів напряму „аеронавігація” / Н. Д. Гординя // Матеріали VII наук.-практ. конф. [„Експериментальна та авіаційна психологія у контексті технологічних досягнень інформаційної доби”], (Київ, 28–29 берез. 2012 р.) / Нац. авіаційний ун-т. – К. : Нац. авіаційний ун-т, 2012. – С. 18–21.

АНОТАЦІЇ

Гординя Н.Д. Когнітивно-стильові характеристики як чинник підготовки майбутніх фахівців управління повітряним рухом. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.09 – „Психологія діяльності в особливих умовах”. – Національний університет цивільного захисту України. – Харків, 2014.

У дослідженні обґрунтовано і узагальнено наукові підходи вивчення когнітивних стилів, а також впливу основних когнітивно-стильових характеристик на успішність практичної тренажерної підготовки майбутніх фахівців управління повітряним рухом. Проаналізовані сучасні підходи дослідження когнітивно-стильових характеристик. Статистично підтверджено вплив когнітивно-стильових характеристик: полenezалежності, рефлексивності,

гнучкості пізнавального контролю на успішність тренажерної підготовки майбутніх фахівців управління повітряним рухом. Встановлено, що існують значимі відмінності успішності виконання професійних завдань на тренажері у виділених нами когнітивно-стильових типах майбутніх фахівців УПР. Ці відмінності проявляються у вирішенні завдань при розведенні повітряних суден із максимальною інтенсивністю повітряного руху та при вирішенні аварійних ситуацій.

Ключові слова: когнітивно-стильові характеристики, полезалежність-полenezалежність, імпульсивність-рефлексивність, ригідність-гнучкість пізнавального контролю, професійна підготовка, тренажерна підготовка, майбутні фахівці управління повітряним рухом (УПР), екстремальні умови діяльності, схильність до ризику.

Гордыня Н.Д. Когнитивно-стилевые характеристики как фактор подготовки будущих специалистов управления воздушным движением. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.09 – „Психология деятельности в особых условиях”. – Национальный университет гражданской защиты Украины. – Харьков, 2014.

В исследовании обоснованы научные подходы изучения когнитивных стилей, а также влияние основных когнитивно-стилевых характеристик на успешность практической тренажерной подготовки будущих специалистов управления воздушным движением. Проанализированные современные подходы исследования когнитивно-стилевых характеристик. Статистически подтверждено влияние когнитивно-стилевых характеристик: полenezависимости, рефлексивности, гибкости познавательного контроля на успешность тренажерной подготовки будущих специалистов управления воздушным движением. Установлено, что существуют существенные отличия успешности выполнения профессиональных задач на тренажере в выделенных нами стилевых типах будущих специалистов УВД. Эти отличия проявляются при решении задач, связанных с разведением воздушных судов с максимальной интенсивностью воздушного движения и при решении аварийных ситуаций.

Ключевые слова: когнитивно-стилевые характеристики, полenezависимость-полenezависимость, импульсивность-рефлексивность, ригидность-гибкость познавательного контроля, профессиональная подготовка, тренажерная подготовка, будущие специалисты управления воздушным движением (УВД), экстремальные условия деятельности, склонность к риску.

Hordynia N.D. Cognitive-style characteristics as a factor in training future specialists of air traffic control. – Manuscript.

The thesis for obtaining the scientific degree of the candidate of psychological sciences on speciality 19.00.09 – „Psychology of activity in special conditions”. – National University of civil defense of Ukraine. – Kharkiv, 2014.

Scientific approaches to studying cognitive styles and the influence of basic cognitive-style characteristics on the success of simulator-based training are substantiated and summarized by the author in the research. Modern approaches to the investigation of cognitive-style characteristics are analyzed. The impact of such cognitive-style characteristics as field independence, reflexivity, flexibility of cognitive control upon success of simulator-based training of future ATC specialists is statistically proven. The author discovers the correlation between cognitive-style features and individual psychological characteristics affecting training success of future air traffic control specialists is discovered. It is established that various style types of the future ATC specialists differ significantly in the success rate of completion of professional tasks at simulator-based training. The differences become most evident while completing the task of navigation of aircrafts with a maximum intensity of air traffic and while dealing with emergencies.

Keywords: cognitive-style characteristics, field dependence-independence, impulsivity-reflexivity, rigidity-flexibility cognitive control, professional training, work on simulators, air traffic controller (ATC), extreme conditions of activity, propensity to risk.

Підписано до друку 17.02.2014 р. Формат 60x90/16
Ум.друк.арк.0,9. Обл.-вид.арк. 0,9
Тираж 100. Зам.17

Видавництво «Науковий світ»
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м.Київ, вул. Боженка, 23, оф.414
200-87-15, 050-525-88-77
e-mail: nsvit@mail.ru
Сайт: nsvit.cc.ua